

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NÔNG THỊ HUYỀN ANH

THEN TÀY Ở BA BÈ, BẮC KẠN
VÀ VẤN ĐỀ GIÁO DỤC HỌC SINH PHỔ THÔNG

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VĂN HỌC
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2020

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NÔNG THỊ HUYỀN ANH

**THEN TÀY Ở BA BÈ, BẮC KẠN
VÀ VẤN ĐỀ GIÁO DỤC HỌC SINH PHỔ THÔNG**

**NGÀNH: VĂN HỌC VIỆT NAM
MÃ SỐ: 8 22 01 21**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VĂN HỌC
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. NGUYỄN THỊ MINH THU

THÁI NGUYÊN - 2020

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đề tài luận văn khoa học “**Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn và vấn đề giáo dục học sinh phổ thông**” là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được công bố trong bất cứ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 9 năm 2020

Tác giả luận văn

Nông Thị Huyền Anh

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn tốt nghiệp này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban giám hiệu, Phòng Đào tạo sau đại học, Ban chủ nhiệm, quý thầy, cô giáo khoa Ngữ văn trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên và quý thầy, cô giáo trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Tác giả xin chân thành cảm ơn: Đảng ủy - UBND, phòng Văn hóa thông tin, phòng Thống kê huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn, lãnh đạo, giáo viên, học sinh các trường THPT Ba Bể, THCS Bành Trạch, PTDTNT Ba Bể và cá nhân các ông (bà) Hoàng Đức Dục, Dương Quang Thục, Ma Văn Trục, Lộc Thị Nụ, Lã Văn Trường, ... đã tạo mọi điều kiện thuận lợi trong suốt thời gian thực hiện luận văn tốt nghiệp.

Đặc biệt, tác giả xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới cô hướng dẫn: **PGS.TS. Nguyễn Thị Minh Thu**, người đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Tác giả cảm ơn tập thể lớp cao học K26 Bắc Kạn chuyên ngành Ngữ văn trường DHSP Thái Nguyên đã đóng góp ý kiến trong quá trình học tập và thực hiện luận văn.

Cuối cùng, xin bày tỏ lòng biết ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đồng nghiệp đã giúp đỡ, động viên tác giả để hoàn thành luận văn này.

Tác giả

Nông Thị Huyền Anh

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN.....	i
LỜI CẢM ƠN.....	ii
MỤC LỤC	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	3
3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu	8
4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu	8
5. Phương pháp nghiên cứu	9
6. Những đóng góp của luận văn.....	10
7. Bố cục của luận văn.....	10
NỘI DUNG	11
Chương 1: TỔNG QUAN VỀ NGƯỜI TÀY, THEN TÀY Ở BA BỂ, BẮC KẠN VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN.....	11
1.1. Điều kiện tự nhiên, lịch sử, xã hội, đời sống văn hóa của người Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn	11
1.1.1. Điều kiện tự nhiên.....	11
1.1.2. Đặc điểm lịch sử	14
1.1.3. Đời sống văn hóa - xã hội.....	17
1.2. Khái quát về Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn.....	23
1.2.1. Khái niệm, nguồn gốc.....	23
1.2.2. Quá trình phát triển.....	28
1.2.3. Phân loại	29
1.2.4. Diễn xướng Then Tày.....	31
1.3. Vai trò của văn hóa, văn học trong việc giáo dục học sinh	37
Tiểu kết chương 1	40
Chương 2: NỘI DUNG VÀ NGHỆ THUẬT CỦA THEN TÀY Ở BA BỂ, BẮC KẠN	41

2.1. Nội dung của Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn	41
2.1.1. Then Tày phản ánh đời sống của người Tày	41
2.1.2. Then ca ngợi phẩm chất tốt và phê phán những thói xấu	48
2.2. Nghệ thuật Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn	61
2.2.1. Thể thơ	61
2.2.2. Ngôn ngữ	66
Tiểu kết chương 2	73
Chương 3: THEN TÀY Ở BA BỂ, BẮC KẠN VỚI VẤN ĐỀ GIÁO DỤC	
HỌC SINH PHỔ THÔNG	74
3.1. Thực trạng giáo dục học sinh phổ thông ở Ba Bể qua Then Tày	74
3.1.1. Kết quả khảo sát.....	74
3.1.2. Những mặt tích cực.....	81
3.1.3. Một số hạn chế.....	82
3.2. Đề xuất hoạt động giáo dục Then Tày cho học sinh phổ thông ở huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn	83
3.2.1. Cơ sở, nguyên tắc, quy trình	83
3.2.2. Đề xuất hoạt động giáo dục: Thành lập “Câu lạc bộ hát Then và đàn Tính” ở trường THPT Ba Bể	87
Tiểu kết chương 3	92
KẾT LUẬN.....	94
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	97
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Lí do khoa học

Đất nước Việt Nam với 54 dân tộc anh em đã rất tự hào vì vốn văn hóa truyền thống vô cùng phong phú, đa dạng. Mỗi dân tộc mang trong mình những giá trị văn hóa, phong tục, tập quán,... riêng không thể trộn lẫn. Dân tộc Tày cũng đã có những giá trị vật chất, tinh thần mang đậm bản sắc của dân tộc mình. Đó chính là sắc áo chàm, nếp nhà sàn, những câu hát Sli, hát Lượn, hát Then,... vô cùng đặc sắc. Trong đó, Then là một di sản vô cùng quý giá phản ánh đời sống tín ngưỡng, đời sống hiện thực, tâm tư, tình cảm của dân tộc Tày. Trong đời sống xã hội của người Tày từ xưa tới nay, Then Tày vẫn luôn được người dân tộc Tày gìn giữ, phát triển. Then được sử dụng trong rất nhiều hoạt động như trong các nghi lễ cầu cúng chữa bệnh, giải hạn, đầy tháng, cầu phúc, cầu lộc, cầu tài, lễ hội lòng tông, văn nghệ, vui chơi,... Song vì nhiều nguyên nhân mà Then Tày chưa được phổ biến rộng rãi. Nguy cơ một kho tàng văn hóa dân tộc quý giá của dân tộc Tày bị mai một dần là không thể tránh khỏi trong thời đại xã hội hiện nay. Bởi vậy, việc bảo tồn và phát triển các làn điệu Then Tày là một việc làm rất cần thiết không chỉ của các cấp chính quyền, địa phương mà còn của chính những người dân.

Tỉnh Bắc Kạn là một tỉnh phía Đông Bắc nước ta, nơi có số người dân tộc Tày chiếm đa số, cũng được đánh giá là một cái nôi của những khúc hát Then. Then của người Tày trên địa bàn tỉnh Bắc Kạn hiện còn được bảo tồn khá phong phú qua nhiều hình thức như ghi chép bằng chữ viết Tày, thông qua hoạt động nghi lễ, thờ cúng, lễ hội, hoạt động ca hát,...

Xét từ góc độ văn học, lời Then là di sản văn học dân gian rất tiêu biểu của dân tộc Tày. Việc nghiên cứu về Then Tày hiện đại ở Ba Bể và vấn đề giáo dục học sinh phổ thông ở huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn chính là tìm hiểu sâu sắc về di sản văn học dân gian đó của tộc người Tày ở một địa bàn văn hóa tiêu biểu và mối liên hệ giữa di sản văn hóa đó với vấn đề giáo dục học sinh ở các trường phổ thông trong địa bàn huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn, để từ đó nâng cao ý thức bảo tồn và phát triển Then Tày hiện đại nói riêng, các loại hình nghệ thuật dân gian dân tộc thiểu số nói chung ở học sinh phổ thông của huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn.

1.2. Lí do thực tiễn

Qua một thời gian tìm hiểu về Then Tày, chúng tôi nhận thấy bên cạnh Then Tày nói chung, Then Tày của tỉnh Bắc Kạn cũng luôn giữ vị trí, quan trọng trong đời sống tinh thần của người dân. Bởi thế mà cũng đã nhận được sự quan tâm nhất định của những cá nhân, tổ chức tìm hiểu, nghiên cứu. Một số nhà nghiên cứu dân gian đã cố công sưu tầm và biên soạn thành công trình khoa học có giá trị. Trong đó, Then Tày ở Ba Bể hiện nay lại càng được Đảng và chính quyền quan tâm sâu sắc, đã và đang thực hiện nhiều hoạt động thiết thực để bảo tồn và phát huy thể tài văn hóa phi vật thể có giá trị này. Bên cạnh đó, nhiều nghệ nhân hát Then cũng rất có ý thức trong việc lưu truyền, phát triển Then Tày như: sưu tầm Then cổ, đặt lời Then lời mới, truyền dạy cho các thế hệ kế cận, sinh hoạt trong những câu lạc bộ hát Then đàn tính, Đó cũng chính là một hình thức rất hữu ích để có thể lưu giữ được những giá trị văn hóa dân gian của dân tộc. Vì vậy phong trào hát Then ở huyện Ba Bể, tỉnh Bắc Kạn tương đối phát triển, đặc biệt là Then lời mới. Tuy nhiên, chúng tôi nhận thấy rằng, cho tới hiện nay vẫn chưa có một công trình nghiên cứu nào đi sâu tìm hiểu về nội dung và nghệ thuật của loại hình Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn một cách chuyên biệt, có tính hệ thống và vấn đề đưa Then Tày vào việc giáo dục học sinh ở các trường phổ thông, để từ đây những giá trị văn hóa phi vật thể phong phú của người Tày được phát triển sâu rộng hơn, có sự lan tỏa rộng rãi hơn.

Bên cạnh đó, tác giả luận văn lại là một giáo viên giảng dạy bộ môn Ngữ văn ở huyện Ba Bể, người dân tộc Tày, sinh ra trên chính quê hương Bắc Kạn. Bởi vậy mà hoạt động nghiên cứu Then Tày ở huyện Ba Bể, Bắc Kạn còn có ý nghĩa thiết thực hơn là sẽ phục vụ trực tiếp cho bản thân trong phần giảng dạy văn học địa phương theo chương trình Giáo dục phổ thông mới của Bộ Giáo dục và Đào tạo.

Hơn nữa, qua việc tìm hiểu về Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn, chúng tôi hi vọng có thể góp một phần nhỏ bé của mình trong việc khẳng định, giữ gìn và phát huy tốt hơn nữa những giá trị văn hóa quý báu của dân tộc Tày tại địa phương nơi mình sinh sống và làm việc.

Xuất phát từ những lí do trên, chúng tôi lựa chọn ***Then Tày ở Ba Bể, Bắc Kạn và vấn đề giáo dục học sinh phổ thông*** làm đề tài nghiên cứu cho luận văn của mình.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Lịch sử nghiên cứu về Then Tày nói chung

Trong những năm gần đây, Đảng và Nhà nước đã có sự quan tâm đặc biệt tới việc giữ gìn, phát huy các giá trị văn hóa, văn học của các dân tộc trên khắp dải đất hình chữ S. Đặc biệt, trong thời kỳ xã hội đang đứng trước xu thế hiện đại hóa, hội nhập thế giới diễn ra ngày càng mạnh mẽ, nhiều giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc đang có nguy cơ mai một dần thì vấn đề gìn giữ, bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống của các dân tộc nói chung, của dân tộc Tày nói riêng là một vấn đề rất cần thiết. Là một thể loại trong kho tàng văn hóa, văn học dân gian của dân tộc Tày, từ lâu hát Then đã nhận được sự quan tâm của các nhà nghiên cứu, sưu tầm. Then Tày ở Việt Nam rất phong phú nhưng nhắc đến Then Tày, các nhà sưu tầm, nghiên cứu và những người yêu thích Then nghĩ ngay đến vùng Việt Bắc - nơi từ lâu được coi là cái nôi của văn hóa, văn học dân gian Tày. Then phát triển hầu hết ở các tỉnh thuộc vùng Việt Bắc như Cao Bằng, Hà Giang, Tuyên Quang, Lạng Sơn và Bắc Kạn. Làn điệu Then của người Tày ở vùng Việt Bắc trong đó có Bắc Kạn đã góp phần không nhỏ trong việc xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc.

Giai đoạn trước năm 1945, có thể do hoạt động nghiên cứu, phê bình văn học chưa phát triển nên hầu như không có những công trình sưu tầm, nghiên cứu cụ thể về loại hình Then. Nhưng từ sau năm 1945, đã xuất hiện một số công trình nghiên cứu về Then và có xu thế tăng dần cả về số lượng và chất lượng.

Trước tiên cần kể tới cuốn *Lời hát Then* của tác giả Dương Kim Bội. Đây có thể coi là cuốn sách đầu đề cập tới lời hát Then ở dạng nguyên bản tiếng Tày. Trong cuốn sách này, tác giả đã định nghĩa “Then là loại hình văn học - nghệ thuật tổng hợp, vì diễn xướng Then gồm có đàn, hát, múa và trang trí” [3, tr.59]. Ngoài ra, công trình này cũng tìm hiểu về những khía cạnh khác của Then như mặt văn nghệ, làn điệu âm nhạc và các động tác múa sử dụng trong Then. Theo quan điểm của tác giả Dương Kim Bội, các bài hát Then có nội dung chủ yếu là thể hiện lòng lạc quan, tin tưởng vào cuộc sống bình dị của nhân dân lao động. Cuốn sách cũng đã góp phần nào trong việc khẳng định vai trò và giá trị của hát Then đối với đời sống của người dân tộc Tày. Ta có thể nhận thấy đây là một công trình nghiên cứu có giá trị về văn học

dân gian. Tuy vậy, trong cuốn sách này, tác giả cũng mới trích dịch được một phần nhỏ trong phần phụ lục chứ chưa chú ý dịch sang tiếng phổ thông được nhiều. Mặt khác, công trình nghiên cứu này còn chưa bao quát được giá trị phần lời của Then Tày cả về nội dung lẫn nghệ thuật.

Trong cuốn *Mấy vấn đề về Then Việt Bắc* - một công trình nghiên cứu có tập hợp những bài viết về Then ở phạm vi rộng và nhiều khía cạnh - của nhiều tác giả, ta có thể thấy được nhiều khía cạnh của Then được đề cập tới trong các bài viết như nguồn gốc, loại hình, nghệ thuật diễn xướng, tín ngưỡng, hiện thực sinh hoạt, Trong đó, bài viết của nhà nghiên cứu Lê Chí Quế với tiêu đề *Bước đầu tìm hiểu những yếu tố hiện thực sinh hoạt và yếu tố tín ngưỡng nghi lễ* đã có những nhận định khá sâu sắc. Tác giả đã khẳng định về mối liên hệ giữa hai yếu tố hiện thực sinh hoạt và tín ngưỡng ở trong Then: “hiện thực sinh hoạt và tín ngưỡng là hai yếu tố quan trọng trong hát Then” [23, tr.112].

Ở cuốn *Lễ cầu tự của người Tày ở Cao Bằng* của tác giả Triệu Thị Mai, quan điểm thể hiện sự tin tưởng ở thế giới thần linh trong việc chữa bệnh và cầu tự của người Tày dù trong đời sống ngày nay khoa học đã phát triển được nêu ra rất rõ [20, tr.79].

Còn ở cuốn *Then Tày* của nhà Nghiên cứu Nguyễn Thị Yên cũng đã giúp người đọc có được cái nhìn khá toàn diện về Then Tày. Tác giả đã có sự khái quát, nhìn nhận, đánh giá về Then, đã mô tả diễn biến của một buổi lễ Then cấp sắc với đầy đủ các bước, đoạn, chương trong Then cấp sắc qua lễ cấp sắc cho ông Nguyễn Văn Ngời trú tại bản Phú Nà, xã Tự Do, huyện Quảng Hòa, tỉnh Cao Bằng.

Ngoài những công trình đã kể ở trên, còn có những công trình nghiên cứu khác về Then đã được xuất bản như:

- Nông Quốc Thắng (1977), *Quá trình chuyển hóa của Then và các yếu tố hiện thực trong Then*, Tạp chí văn học số 3.
- Dương Kim Bội (1987), “*Những yếu tố dân ca, ca dao trong lời Then*” (Tày, Nùng), Tạp chí Dân tộc học (số 2, tr.14-21)
- Hoàng Tuấn Cư, Vi Quốc Đĩnh, Nông Văn Tư, Hoàng Hạc (1994), *Then bách điệu*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.
- Lục Văn Pảo (1996), *Bộ Then tứ Bách*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.